

دانشگاه فرهنگیان
فصلنامه علمی تخصصی
پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی
دوره چهارم، شماره سوم، پائیز ۱۴۰۱

تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه هفتم بر اساس مؤلفه‌های صلح یونسکو

ارسال: ۱۴۰۱/۰۵/۱۴ شکیب ضربی قلعه حمامی^۱

پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۰۹

چکیده

صلح یکی از مهمترین دغدغه‌های جهان امروز و گمشده‌ی همیشگی تاریخ است. نهادهای مسئول بین‌المللی دائماً پیگیر اصلاح روابط بین کشورها و ارائه راهکار برای پایان دادن به جنگ‌ها هستند. یکی از این اقدامات، طرح و ابلاغ مؤلفه‌های آموزش صلح توسط سازمان یونسکو است که بایستی در تمامی سطوح از سیاست و اقتصاد و روابط بین الملل گرفته تا آموزش و جامعه‌پذیری و روابط بین فردی لحاظ شود. نظام تعلیم و تربیت هر کشور وظیفه اصلی آموزش مؤلفه‌های صلح را در قالب برنامه‌ریزی درسی، طراحی آموزشی، تدوین اهداف، برنامه‌ها و مفاد آموزشی، ارزشیابی مری و متری و ارزیابی سیستمی بر عهده دارد. پژوهش حاضر با هدف تحلیل محتوای کتاب درسی مطالعات اجتماعی هفتم بر اساس مؤلفه‌های صلح یونسکو انجام شده است. برای انجام این تحقیق از شیوه تحلیل محتوای تلخیصی یا عرفی استفاده شده است. نمونه آماری این پژوهش کتاب مطالعات اجتماعی پایه هفتم سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ بوده است که محتوای آن با جست‌وجوی کلمات و اصطلاحات مرتبط با مؤلفه‌های صلح یونسکو به روش دستی و با دقت نظر بالایی انجام شده است. یافته‌های این پژوهش نیز بر آن است که بیشترین میزان فراوانی انطباق بین واحد متنی کتاب درسی که بصورت پاراگراف یا بند، واحد بندی شده و همچنین بیشترین در صد انطباق نیز در واحد «بیشتر بدانیم» با مؤلفه‌های آموزش صلح یونسکو

۱- دانشجوی دکتری رشته جامعه شناسی، دانشگاه سلجوق، قونیه، ترکیه

بدست آمده است. همچنین در محتوای این کتاب درسی مؤلفه‌های حفظ فرهنگ‌ها با ۳۰/۴۵ درصد و معنویت با ۱۵/۵۱ درصد به ترتیب دارای بیشترین درصد انطباق و مؤلفه‌های تعاون و همبستگی با ۱۰/۸۳ درصد، حقوق بشر با ۱۰/۵۴ درصد و جهان وطنی با ۵/۷۱ درصد کمترین میزان انطباق را به خود اختصاص دادند.

واژگان کلیدی: مؤلفه‌های صلح، تحلیل محتوا، مطالعات اجتماعی هفتم، متوسطه اول.

۱- مقدمه و بیان مسئله

صلح یکی از ارزش‌های زندگی انسانی است. صلح لحظه‌های صادقانه و صمیمی هر انسان است که می‌تواند در زندگی خود و در زندگی اجتماعی آن را تجربه کند. صلح، پیش شرط عمده‌ی تداوم حیات زندگی انسانی، نسل‌ها و ملیت‌ها است؛ به عبارتی بقاء نوع بشر به عنوان یک کل، اکنون به حفظ صلح و ایجاد صلح وابسته است و ضروری است که آموزش، هم شرایط و لوازم بروز جنگ و خشونت را افشا کند و هم راه‌هایی را که باعث تعدیل این وضعیت و خشونت می‌شود را افشا کند و هم راه‌هایی را که باعث تعدیل این وضعیت و حتی غلبه بر آن می‌شود، مطرح کند. صلح، یکی از آرمان‌های مهم جهانی است. در تعریف مفهوم صلح حداقل دو برداشت متفاوت را از صلح در جوامع مختلف می‌توان بیان کرد. یک برداشت به معنی عدم وجود جنگ یا برخورد است. اما در برداشت دوم، صلح عبارت است از تلاش برای ایجاد جامعه‌ای برابر که در آن کرامت و شان انسانی مورد توجه قرار گیرد، همکاری و مشارکت ترویج گردد، افراد نیازهای فیزیکی، اجتماعی و روان‌شناختی خود را به طور صلح‌آمیز دنبال نمایند. این همان چیزی است که از محتوای کتاب‌های درسی انتظار می‌رود تا در ترویج آن بکوشند (فوجیکان^۲، ۲۰۰۳). فرهنگ صلح زمانی برای شهروندان جهان اهمیت پیدا می‌کند که آن را به عنوان یک مسئله جهانی درک کنند و مهارت‌هایی را برای حل تعارضات و کشمکش‌ها کسب نمایند و بتوانند مطابق با استانداردهای بین‌المللی حقوق بشر و برابری زندگی نموده، بتوانند تنوع فرهنگی را درک کرده، به سایرین احترام بگذارند. البته چنین یادگیری تنها می‌تواند با آموزش سیستماتیک برای صلح دست‌یافتنی باشد (لیبی^۳، ۲۰۰۳). بر این اساس، می‌توان بیان نمود که برنامه‌های آموزشی از طریق آموزش رسمی یا غیر رسمی می‌تواند اثر شگرفی بر دستیابی به صلح داشته باشند (باگاباتی^۴، ۲۰۰۶).

شاید نتوان به یک تعریف جهان‌شمول درباره‌ی پدیده‌ای اجتماعی همچون صلح دست‌یازید، اما می‌توان به دو برداشت متفاوت در خصوص صلح اشاره کرد: نخست منظور از صلح، عدم جنگ یا برخورد است و در مراد دیگر صلح عبارت است از سعی برای ایجاد جامعه‌ای که کرامت انسانی مد نظر همگان باشد، همکاری و مشارکت اجتماعی ترویج

---

2 - Fujikane

3 - Libby

4 - Bhagabati

گردد، افراد در راستای رفع نیازهای فیزیکی، اجتماعی و روان شناختی خود بصورت صلح آمیز حرکت کنند (فوجیکان، ۲۰۰۳).

در طول تاریخ، دستیابی به صلح، آرزویی دیرینه بوده است. با شروع هزاره دوم نیز، تعدد جنگ‌ها بین دولت‌ها و ملت‌ها و نزاع‌های گوناگون، آسیب‌های بسیاری را بر پیکر تمدن بشری وارد کرده است. روزانه گزارش‌های زیادی از مشکلات روحی و روانی چشمگیر جوانان، افزایش میزان جنایات خشونت بار جوانان و نوجوانان، افزایش آسیب‌های محیط زیستی و انواع کشمکش‌ها و مجادلات محلی و بین‌المللی که می‌تواند آغازگر جنگی تاریخی باشد، به دست می‌رسد. به علت پیچیدگی‌های موجود در جهان معاصر، بسیاری از کودکان خشونت را از رسانه‌ها فرا می‌گیرند. در این میان تحقق مفهوم صلح اهمیت بیشتری پیدا می‌کند. در چنین شرایطی متولیان امر تعلیم و تربیت در تمام جهان باید برای تحقق صلح در جوامع راهی را برگزینند. برنامه آموزش صلح، راهبردی است که در غالب نظام‌های تعلیم و تربیت جهان به عنوان یک آموزش مدون در نظر گرفته شده و مجموع برنامه درسی را شامل می‌شود. آموزش صلح، رشته جوانی است که در صدد خلق فرصت‌های لازم برای ایجاد جامعه‌ای مبتنی بر عدالت و زیست‌مسالمت آمیز است. هدف غایی آموزش صلح، جلوگیری از خشونت و سوق دادن جوامع به سوی فرهنگ صلح است (کستر، ۲۰۱۰).

یونسکو^۵ (۲۰۰۸) نیز آموزش کیفی را عامل اصلی اشاعه و ترویج صلح می‌داند و در این زمینه تجدید نظر در محتوای کتب درسی، برنامه‌ها و مواد آموزشی مربوط به نظام‌های آموزش رسمی و غیر رسمی را ضروری می‌داند (جنکینس، ۲۰۰۸). در مفهوم شناسی آموزش صلح بین آموزش درباره صلح و آموزش برای صلح تمایز قائل می‌شود. معنای دوم، مراد واقعی از آموزش صلح است که انتظار می‌رود، نظام‌های آموزشی توجه خاصی به آن داشته باشند. بر این اساس، آموزش صلح به معنی تدریسی در کلاس است که تمایلات افراد به سمت صلح تشویق می‌کند و آنها را با راه حل‌های غیر خشونت آمیز جهت مدیریت تعارضات مجهز نماید (هوپر، ۲۰۰۲). هدف غایی آموزش صلح جلوگیری از خشونت و سوق دادن جوامع به سوی فرهنگ صلح است (استامفی، ۲۰۰۸؛ کستر، ۲۰۱۰). سازمان یونسکو (۲۰۱۰) اهمیت ترویج فرهنگ صلح را این گونه مطرح نموده

5 - United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

6 - Stomfay؛ Kaster

است: «آموزش فرهنگ صلح منجر به پرورش و ترویج اعتقادات و اقداماتی خواهد شد که مردم هر کشور باید متناسب با ساختارهای ویژه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خود به آن عمل کنند. عامل اصلی تحکیم این فرهنگ در جامعه تبدیل رقابت های خشونت آمیز به همکاری های مبتنی بر ارزش ها و اهداف مشترک است».

بان کی مون^۷، دبیر کل سازمان ملل متحد، برای متوجه کردن جامعه جهانی به آموزش صلح به عنوان یک اولویت، روز جهانی صلح را روز آموزش صلح اعلام کرده و روی این آموزش همچون حق فردی و وسیله هایی برای ایجاد فرهنگ صلح تاکید می کند. هدف اصلی آموزش، افزایش دادن درک و بینش جهانی است که همه افراد را قادر می سازد همانند یک شهروند جهانی رفتار کنند و شرایط موجود را از طریق ایجاد تغییر در ساختارهای اجتماعی جامعه متحول سازند. از این رو می توان گفت که این بینش و تمایل به تغییر در کانون مبحث آموزش صلح قرار دارد. لذا آموزش برای صلح باید بر تمامی بخش ها و ابعاد زندگی مدرسه اعم از یادگیرندگان، معلمان و مدیران نفوذ کند. سازمان یونسکو آموزش صلح را جهانی مطرح کرده، معتقد است که همه کشورها در کره زمین به صلح نیازمندند و باید به صلح فکر کنند و راه های استقرار آن را بیابند. اهمیت آموزش صلح در جهان امروز تا حدی است که انجمن تخصصی با عنوان مؤسسه بین المللی آموزش صلح تأسیس شده است و هر سال با گرد هم آوردن متخصصان سرتاسر جهان، موضوعات مرتبط با صلح را مورد بررسی قرار می دهد (جنکینس^۸، ۲۰۰۸). کاربردی آموزش صلح در برنامه درسی مدارس موجب می گردد تا نقش معلم در کلاس درس دستخوش تغییر اساسی شود (هوپر^۹، ۲۰۰۲). معلمان باید الگویی را برای ترویج بردباری و سازگاری آن با هر نوع توانایی و درک آنها را در کلاس درس بیاموزند تا از این طریق دانش آموزان یاد بگیرند حرف دیگران را بشنوند و بپذیرند، تاریخچه گذشتگان را بشنوند و خودشان را برای شنیدن مطالب تازه آماده کنند (سلبی^{۱۰}، ۲۰۰۲).

مربیان آموزش صلح برای دستیابی به اهداف مذکور در کلاس های درس، به شکلی اساسی و جدی به آموزش احترام به دیگران، انعطاف پذیری ذهنی، همدلی، دغدغه برای

7- Ban Ki-moon

8 - Jenkins

9 -Hopper

10 -Selbi

عدالت، رضایت و خشنودی از همکاری با دیگران و حساسیت نسبت به محیط می‌پردازند. بدین ترتیب، دانش‌آموزی که تحت آموزش مؤلفه‌های آموزش صلح قرار می‌گیرد، هم مفاهیم تئوریک را در مورد خطرات خشونت و امکانات صلح می‌آموزد و هم مهارت‌هایی را فرا خواهد گرفت که توسط آنها می‌تواند در زندگی به شکلی غیر خشونت‌آمیز رفتار کند.

باتوجه به مراتب فوق و نقش ویژه‌ی آموزش صلح، تامل مجدد در برنامه‌ریزی درسی مدارس بیش از پیش باید هویدا شود. البته آموزش به تنهایی راهگشا نمی‌باشد اما می‌تواند نقش اساسی در تحول فهم جامعه جهانی داشته باشد. ازین رو، بنا به اعتقاد بایر و استالی^{۱۱} ضرورت دارد جامعه آموزشی از نقش و مسئولیت‌های خود در قبال هدایت نسل جدید برای حل مشکلات این جهان پر از خشونت، آگاه گردد (بایر و استالی، ۲۰۰۳).

برنامه‌های درسی به عنوان قلب نظام تعلیم و تربیت و ابزاری در جهت تحقق اهداف آموزش و پرورش عمل می‌کند. برنامه درسی شامل فرصت‌های یادگیری و تجاری است که با نظارت نظام آموزشی و به منظور ایجاد تغییر مطلوب در دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌های فراگیران طراحی و اجرا می‌شود. آیزنر^{۱۲} معتقد است که برنامه درسی با نتایج یادگیری سروکار دارد، نه فقط با اهداف از پیش تعیین شده؛ چون افراد مختلف ممکن است به صور مختلف تحت تأثیر برنامه قرار گیرند.

از آنجا که کتاب‌های درسی در نظام آموزش و پرورش ایران یکی از ابزار اصلی تعلیم و تربیت است و همچنین با توجه به اهمیت آموزش صلح در تربیت شهروند جهانی، محتوای کتاب‌ها باید بر اساس اهداف مندرج در اسناد ملی کشور باشد که یکی از این اهداف مهم حرکت در راستای آموزش صلح و مؤلفه‌های آن می‌باشد. در این میان کتاب‌های درسی به عنوان مهم‌ترین مواد و ابزار آموزشی نقش محوری دارد، بطوریکه بعضاً به عنوان تمام برنامه درسی توسط معلم مورد تاکید است. سازمان یونسکو (۲۰۱۰) معتقد است کتاب‌های درسی قابلیت انتقال دانش، ایجاد مهارت‌ها و شکل‌دهی به شیوه تعامل فراگیر با جهان را دارد.

بدیهی است که مفاهیم تعریف شده یونسکو در قالب مؤلفه‌های آموزش صلح ارتباط مستقیم و تنگاتنگی با ارزش‌های انسانی و فرهنگی دارد. انعطاف ذاتی این مؤلفه‌ها در

11 - Bayer & Staley

12 - Eisner

بستر پویای فرهنگ ملت‌های مختلف این امکان را به ما می‌دهد که تاویلات و تفاسیر متعدد و بسیاری را از این مؤلفه‌ها در چارچوب‌های فرهنگی مختلف ارائه دهیم. در فرهنگ اسلامی ایرانی ما نیز به وفور به حفظ حقوق افراد، عدالت و برابری و آزادی، تعاون و دستگیری، اتحاد و همبستگی، عطوفت و مهرورزی به دیگران، توجه به نفس و محاسبه و تربیت آن، حفاظت از مخلوقات خداوند و مسئولیت‌پذیری در قبال آنها، نگاه جهان‌شمولانه و خیرخواهی برای تمام انسان‌ها و پاسداری از فرهنگ وارزش‌ها تأکیده زیادی شده است.

نظر به اینکه کتب درسی بعنوان یک مجرای بسیار مهم و مناسب برای انتقال مفاهیم، نگرش و مهارت‌ها بشمار می‌روند و با توجه به تنوع محتوایی - تصویر، متن، جداول و ... - که در کتب درسی نیز وجود دارد، بدیهی است که بهترین ابزار برای انتقال مفاهیم به نسل کودک و نوجوان باشد. آنچه که برای ملت‌ها بعنوان دغدغه صلح و سازش با اتکا به مفاهیم و نگرش‌ها تعریف می‌شود، به نحو کاملاً کاربردی و احسن می‌تواند در بستر پویای کتب درسی نمود پیدا کند. اگرچه شدت و میزان تجلی یافتن مفاهیم مرتبط به متغیر مورد پژوهش ما یعنی صلح، به نظر و سیاست فکری مولفین کتب درسی بستگی دارد.

باتوجه به اینکه مقطع متوسطه اول، توامان با شروع دوره نوجوانی دانش‌آموزان بوده و تغییر بنیادینی در جهان‌بینی و جامعه‌پذیری آن‌ها ایجاد می‌شود، بنابراین مفاد درسی این دوره نیز اهمیت بالایی پیدا می‌کند؛ به گونه‌ای که بخش قابل توجهی از اندوخته‌های افراد - چه در زمینه مسائل درسی و چه در حیطه تجارب فردی و شخصی - ارتباط تنگاتنگی با این دوره از زندگی افراد دارد. بدین جهت توجه به این مقطع تحصیلی از اهمیت خاصی برخوردار است. از همین رو ما نیز پژوهش حاضر با هدف تحلیل محتوای کتاب درسی مطالعات اجتماعی هفتم بر اساس مؤلفه‌های صلح یونسکو را در راستای همین مهم، پیش بردیم. آنچه ما در این پژوهش دنبال می‌کنیم، بررسی میزان انطباق واحدهای محتوایی کتاب مطالعات اجتماعی هفتم متوسطه اول با مؤلفه‌های صلح یونسکو می‌باشد و در پی پاسخ به این سؤال هستیم که میزان انطباق محتوای کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه هفتم متوسطه اول با مؤلفه‌های صلح یونسکو چقدر است؟ چه میزان انطباقی بین متن، تصاویر، فعالیت‌ها، بیشتر بدانیم، بکار بندیم و کاربرگ‌های کتاب مطالعات اجتماعی پایه هفتم با مؤلفه‌های صلح مشاهده می‌شود؟

در سالیان اخیر پژوهش‌های مشابه‌ای با محوریت مطالعه مؤلفه‌های صلح در محتوای کتب درسی انجام شده است. گلشنی، ملکی گل آقا و اهری (۱۳۹۸) پژوهشی تحت عنوان اعتبار سنجی الگوی برنامه درسی مطالعات اجتماعی با محوریت مؤلفه‌های آموزش شهروندی و آموزش صلح یونسکو انجام داده و در مصاحبه‌های به عمل آمده از متخصصین، بر پرورش تفکر صلح تأکید کرده و ابراز کردند که آموزش صلح یک اصطلاح عمومی تلقی می‌شود که باید در برگیرنده صلح با تمام ارکان هستی باشد و صرفاً به معنای عدم خشونت و جنگ نیست. برای توجه به مؤلفه‌های آموزش صلح، باید به تمام عناصر مرتبط با آموزش توجه نمود. حاجی زاده و کرمی (۱۳۹۲) طی پژوهشی با عنوان تحلیل برنامه اجرا شده دوره راهنمایی بر اساس مؤلفه‌های آموزش صلح یونسکو اظهار کردند که باید حرکتی برای توسعه آگاهی معلمان صورت دهد و هرگونه تغییر مثبت در جهت ارتقای آگاهی معلمان از مؤلفه‌های صلح به منظور ایجاد فضایی برای گسترش آموزش صلح نیازمند رویارویی با نقش ارزش‌ها در کتب درسی مدارس است. نتایج این تحقیق نشان داد که مؤلفه‌های آموزش صلح به درستی وارد محتوای کتاب‌های درسی مقطع راهنمایی نشده است و میزان پرداختن به این مؤلفه‌ها در کتاب‌های درسی این مقطع بسیار کم و ناچیز بوده است. فلاح نودهی (۱۳۸۹) نیز در مقاله‌ی خود با عنوان بررسی مؤلفه‌های آموزش صلح یونسکو در اسناد و مدارک جمهوری اسلامی ایران دریافت که در سند چشم انداز و اهداف دوره متوسطه به مؤلفه‌های حقوق بشر نسبت به اهداف کلی ۴۲/۸۵ درصد توجه بیشتری شده است. مؤلفه تعاون و همبستگی در سند چشم انداز نسبت به اهداف کلی و اهداف دوره متوسطه دارای بیشترین فراوانی است. به مؤلفه حفاظت از محیط زیست نیز در هر سه سند به طور یکسان و گذرا پرداخته شده است. مؤلفه معنویت در اهداف دوره متوسطه بیشتر از سایر اسناد مورد توجه قرار گرفته است و این مؤلفه در اهداف کلی کمترین توجه را به خود اختصاص داده است. فتحی و اجارگاہ و اسلامی (۱۳۸۷) در پژوهشی به بررسی میزان توجه در برنامه درسی دوره ابتدایی به آموزش صلح و بررسی میزان توجه به این مؤلفه از دیدگاه متخصصان تعلیم و تربیت، کارشناسان برنامه‌ریزی درسی و معلمان دوره ابتدایی شهر تهران پرداخته‌اند. یافته‌های حاصل از پژوهش که ارائه دهنده مفاهیم آموزش صلح (که از طریق متخصصان بومی سازی شده است) در سه حیطه دانش، توانش و نگرش از دیدگاه معلمان، متخصصان و کارشناسان می‌باشد، بیانگر این مطلب است که مؤلفه‌های شناسایی شده دارای

ارزش‌های متفاوتی در نزد نمونه‌های پژوهش می‌باشند که بررسی هر کدام کار بیشتری را می‌طلبد ولی به طور کلی نتایج آماری بیانگر دیدگاه مثبت و مطلوب نمونه‌ها نسبت به مفاهیم شناسایی شده می‌باشند.

عابدینی و جعفری (۱۳۹۱) نیز در پژوهش خود به بررسی و تحلیل مؤلفه‌های آموزش صلح در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی پرداختند و دریافتند که به برخی مؤلفه‌های آموزش صلح کمتر توجه شده است. طبق بررسی‌های صورت گرفته کتاب‌های درسی دوره ابتدایی از نظر توجه به مؤلفه‌های آموزش صلح از همخوانی کمتری برخوردارند. روشن قیاس، صالحی و ناصری (۱۳۹۷) در پژوهشی تحت عنوان تحلیل محتوای کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه چهارم و پنجم ابتدایی بر اساس میزان توجه به آموزش صلح به این نتیجه رسیدند که در حوزه‌ی برنامه‌ریزی درسی در کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی چهارم و پنجم توجه ناپذیری به شادکامی و آموزش صلح شده است.

در این پژوهش به دنبال آن هستیم تا میزان انطباق محتوای یک کتاب درسی - مطالعات اجتماعی پایه هفتم - را با مؤلفه‌های صلح یونسکو بسنجیم. از اهمیت این کتاب درسی و تأثیری که می‌تواند داشته باشد، پیشتر صحبت کردیم. در پژوهش‌های پیشین معمولاً حجم عظیمی از محتوای آموزشی مورد بررسی و مطالعه انطباقی با مؤلفه‌های صلح یونسکو قرار گرفته است؛ اگرچه نتایج چنین پژوهش‌هایی قابلیت تعمیم‌پذیری بالایی دارد اما از حیث تحلیل و نتیجه‌گیری به میزان قابل توجهی نمی‌تواند مشکلات و نواقص مسئله مورد مطالعه را بازنمایی کند. بدین جهت در این پژوهش فقط یک کتاب درسی انتخاب شد تا نهایتاً بتوان مشکلات و نواقص را نیز مورد مطالعه و بررسی قرار داد و راهکارهای مناسبی نیز ارائه داد.

۲- چارچوب نظری

مؤلفه‌های صلح یونسکو

یونسکو^{۱۳} تنها سازمان بین‌المللی است که یکی از وظایف اصلی و کلیدی آن پرداختن به مسائل آموزشی به شمار می‌آید. این سازمان مؤلفه‌های صلح را به شرح زیر اعلام می‌کند: (۱) دموکراسی و حقوق بشر^{۱۴}: اعتقاد به این که تمامی افراد در برابر قانون یکسان هستند و در زمینه مشارکت و بیان عقیده آزادی دارند.

13 - United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

14 - RightsHuman

- ۲) همبستگی و تعاون^{۱۵}: درک ارزش همکاری و احترام و وابستگی متقابل در میان افراد و جوامع در جهت یک هدف مشترک.
- ۳) حفظ فرهنگ‌ها^{۱۶}: آگاهی از تغییر اجتماعی و فرهنگی، احترام به خانواده و همه اعضایش، برای فرهنگ شخصی و میراث فرهنگی جهان و دست‌آوردهای بشر ارزش قائل شدن.
- ۴) دیگران و خود^{۱۷}: خودآگاهی، احترام به خود، همدلی نسبت به دیگران، ملاحظه دیگران و مهربانی با آنها، اعتماد به خود و دیگران.
- ۵) جهان وطنی^{۱۸}: همه ملت‌ها در برابر قانون جهانی یکسان هستند. احترام بین‌المللی، آگاهی از موضوعات و مشکلات جهان و حل مسالمت‌آمیز آن.
- ۶) حفاظت از محیط زیست^{۱۹}: وابستگی بین افراد در طبیعت، تعهد به حفظ و بهبود محیط زیست به طوری که به نفع بقای تمام موجودات باشد.
- ۷) معنویت^{۲۰}: صلح درونی، آزادی فکر، وجدان، آزادی عمل (به نقل از سایت رسمی یونسکو).

رویکرد یونسکو به آموزش صلح چند بعدی است، به این صورت که آموزش را با مجموعه‌ای از فعالیت‌هایی که به ریشه مشکلات مربوط به خشونت می‌پردازد، درهم می‌آمیزد. این آموزش، موضوعات مربوط به امنیت بشر تا توسعه پایدار را در چهار بُعد زیر دربر می‌گیرد:

بعد اول) همکاری با کشورهای عضو در سطح بین‌المللی، منطقه‌ای و ملی
فعالیت‌های یونسکو در این زمینه شامل هدایت سیاست‌های آموزشی کشورها در جهت ارزش‌های صلح، احترام برای حقوق بشر، آموزش معلم‌ها و سیاستگذاران و بهبود برنامه‌های درسی است.

بعد دوم) شبکه سازی، تبلیغ و تحقیق

- 15 - Co-operation and Solidarity
16 - Co-operation and Solidarity
17 - Self and Others
18 - Internationalism
19 - The Environment of Protection
20 - Spirituality

در این زمینه می‌توان به تاسیس مدارس مرتبط با یونسکو، پروژه گفتگوی بین فرهنگی، ایجاد کرسی‌های یونسکو، تاسیس انستیتوی برنامه ریزی آموزشی^{۲۱} و برقراری شبکه بین‌سازمانی برای آموزش^{۲۲} به هنگام بحران اشاره داشت.

بعد سوم) سیاستگذاری و تبادل اطلاعات

فعالیت‌ها در این زمینه نیز در جهت بهبود برنامه‌های درسی با متعهد کردن دولت‌ها برای گنجاندن اصول و ارزش‌های حقوق بشر در برنامه درسی مدارس است. در این زمینه می‌توان از برنامه جهانی برای آموزش حقوق بشر و برنامه عملی آن شامل ارائه پیشنهادات کاربردی به منظور فوق نام برد. برگزاری اجلاس‌های جهانی در مورد گفتگوی بین فرهنگی و همچنین همکاری با سازمان اروپایی نظارت کننده بر خشونت در مدرسه برای پیشگیری و مقابله با هرگونه خشونت در محیط‌های آموزشی، از سایر فعالیت‌های یونسکو است.

بعد چهارم) تجدیدنظر در کتب درسی، مواد آموزشی و توسعه برنامه درسی

فعالیت‌های یونسکو در این بخش شامل کمک به تهیه کتب درسی و ارتقا برنامه‌هایی در جهت ایجاد و تقویت فرهنگ صلح، حقوق بشر و مدارا در برنامه‌های درسی است. یونسکو با همکاری^{۲۳} UNHCR، یونیسف^{۲۴} و سازمان‌های غیردولتی در کشورهای که گرفتار بحران و درگیری‌های مسلحانه هستند مانند پاکستان، سودان، سومالی، اریتره، سیرالئون و لیبیا، کتاب‌های درسی موجود را مورد بررسی قرار داده و با انتشار ۱۶ جلد کتاب و منابع آموزشی در زمینه ارتقا صلح، مسئولان و معلمان را برای تدریس مهارت‌های ضروری به دانش‌آموزان برای زندگی سازنده و غیرخشونت‌آمیز یاری می‌دهد.

21 - EPII

22 - INEE

23 - کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل (با سر نام یوان اچ سی آر) یکی از آژانس‌های تخصصی سازمان ملل متحد است که در ژنو سوئیس واقع شده است. این دفتر در ۱۴ دسامبر سال ۱۹۵۰ برای محافظت و حمایت از پناهندگان و یاری رساندن در امر بازگشت یا اسکان مجدد آنها تأسیس شد.

24 - United Nations Children's Fund

برای گسترش و حرکت روبه جلو در زمینه آموزش صلح در هر نظام تعلیم و تربیت، توجه به ابعاد چهارگانه توسعه آموزش صلح یونسکو مد نظر خواهد بود. در رویکرد چند بعدی یونسکو برای آموزش صلح، بعد چهارم مربوط به تجدید نظر در کتب درسی، مواد آموزشی و توسعه برنامه درسی می‌شود. طبعاً تلاش و اهتمام برنامه ریزان درسی، طراحان آموزشی در زمینه تولید و تهیه کتب درسی، مواد آموزشی و توسعه برنامه درسی منطبق با مؤلفه‌های صلح یونسکو می‌تواند گامی موثر در جهت تحقق صلح که از اهداف تدوین شده در اسناد مختلف ملی نظیر سند چشم انداز ۱۴۰۴ و سند ملی آموزش و پرورش و ... است، تلقی گردد.

کتب درسی در راستای آموزش صلح

با تامل در مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران م‌صوب شورای عالی انقلاب فرهنگی (آذرماه ۱۳۹۰) که مرجع تمام سیاستگذاری‌ها، برنامه ریزی‌ها و تولید اسناد تحولی در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران می‌باشد، در می‌یابیم که تحقق صلح از جمله اهداف واسطه‌ای تعلیم و تربیت می‌باشد که سرانجام، رسیدن به حیات طیبه (هدف غایی) را به دنبال خواهد داشت. لذا پردازش مناسب و منطبق با مؤلفه‌های آموزش صلح و تدوین برنامه جامع و بلند مدت آموزش صلح از اهم وظایف سیاست گذاران، برنامه ریزان درسی، طراحان آموزشی و متولیان امر تعلیم و تربیت است که بایستی برای حرکت در جهت تحقق اهداف سند ملی آموزش و پرورش و سند برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران به آن توجه گردد.

بعد چهارم از رویکرد آموزش صلح سازمان یونسکو به اصلاح ساختاری کتب درسی و مواد آموزشی و همچنین توسعه برنامه درسی می‌پردازد. کتاب درسی، مهمترین ابزار یادگیری است و رسانه‌های آموزشی دیگر حول محور کتاب درسی قرار دارند (نوریان، ۱۳۹۵: ۱۱).

یونسکو معتقد است که کتاب درسی، وسیله‌ی اصلی یادگیری است که برای دستیابی به مجموعه‌ی خاصی از نتایج آموزشی طراحی شده و از متن، تصاویر و یا متن و تصویر تشکیل شده است و به طور سنتی مجموعه‌ی چاپی مجلدی است که آسان سازی توالی یادگیری را هدایت و راهنمایی می‌کند، همچنین تاکید می‌کند که کتاب‌های درسی و مواد یادگیری قابلیت انتقال دانش، ایجاد مهارت‌ها و شکل‌دهی به شیوه‌ی تعامل فراگیر با

جهان را دارند. همچنین منابع موثق اطلاعات از پایین ترین سطوح تا بالاترین سطح آموزشی، برای کلاس درس، آزمایشگاه و مراکز یادگیری اجتماعی هستند. اهمیت کتاب‌های درسی تنها از جنبه‌ی ابزاری برای آموزش مطرح نیست، بلکه کاربرد گسترده‌ی آن در مدارس، دانش‌آموزان را در معرض عقاید، ایده‌ها و افکار گوناگون قرار می‌دهد. کتاب‌های درسی در هر سطح و موضوع می‌توانند به عنوان ابزار اولیه برای شکل‌دهی به نگرش‌ها و رفتارها عمل کنند. آنها می‌توانند نقش مهمی در ارتقا حقوق بشر چون عدم خشونت، برابری جنسی و عدالت داشته باشند (نوریان، ۱۳۹۵: ۲). بنابر نقش کلیدی و مورد اهمیت کتب درسی در ارتقا فرهنگ صلح و همچنین بعد چهارم از رویکرد آموزش صلح یونسکو، بدیهی است تدوین و تهیه کتاب‌هایی با ظرفیت بالای تطبیق با مؤلفه‌های آموزش صلح یونسکو می‌تواند روند این آموزش را بهینه‌تر سازد و همچنین کیفیت این آموزش را ارتقا دهد.

در میان کتاب‌های درسی دوره متوسطه اول، مجموعه کتاب‌های مطالعات اجتماعی با توجه به موضوعیت محتوا، قابلیت مقبول تری جهت پرداختن به ابعاد مختلف آموزش صلح را دارند؛ بدین ترتیب مولفان می‌توانند از ظرفیت‌های موجود در مجموع کتاب‌های مطالعات اجتماعی جهت پرداختن به مؤلفه‌های مختلف آموزش صلح استفاده نمایند و محتوای منطقی را جهت نیل به اهداف آموزش صلح تهیه نمایند

۳- روش پژوهش

در تحقیقات اجتماعی برای شناسایی و حل مسائل، نیاز به دانش و تسلط بر روش‌شناسی‌های علمی و مسیر تحقیق است. تحقیقات کمی و کیفی که از دو مبنای متفاوت پارادایمی‌اند، این مسیرها را مشخص می‌سازند. در هر رویکرد کمی و کیفی برای انجام پژوهش نیاز به ابزار و روش‌های متفاوتی است که یکی از آنها روش تحلیل محتواست. تحلیل محتوا نخست بیشتر به صورت کمی برای اندازه‌گیری متغیرها استفاده می‌شد. اواسط قرن بیستم بود که رویکردهای کیفی در تحلیل محتوا گسترش یافتند. تحلیل محتوای کیفی را میتوان نوعی روش‌شناسی تحقیق در خدمت تفسیر محتوایی داده‌ها دانست (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰).

تحلیل محتوا یکی از روش‌های تحقیق است که برای تحلیل داده‌های متنی کاربرد فراوانی دارد. به گونه‌ی بنیادین، فروکاستن متن به اعداد در تکنیک کمی به دلیل آنکه موجب از دست دادن اطلاعات ترکیبی و معنا می‌شود، اغلب مورد انتقاد قرار گرفته است.

برای پاسخ به سوالات این پژوهش از روش تحلیل محتوای کمی با رویکرد تلخیصی یا عرفی^{۲۵} استفاده شده است. مطالعه‌ای که از روش تحلیل محتوای کیفی با رویکرد تلخیصی استفاده می‌کند با شنا سایی و کمی کردن کلمات یا مضامین ویژه موجود در متن، با هدف فهم چگونگی کاربرد این کلمات یا محتوای آنها در متن آغاز می‌شود.

نمونه پژوهشی در این پژوهش، محتوای کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه هفتم بوده و از روش نمونه‌گیری هدفمند^{۲۶} استفاده شده است. در این پژوهش، تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه هفتم با جست‌وجوی کلمات و اصطلاحات مرتبط با مؤلفه‌های صلح یونسکو به روش دستی و با دقت نظر بالایی انجام شده است. بخشی از موارد مطابق در محتوای کتاب درسی بصورت آشکار قابل مشاهده بود اما بخش اعظم موارد مطابق در محتوای کتاب درسی با مؤلفه‌های صلح یونسکو بصورت تلویحی و پنهان موجود بود که محقق با مطالعه و بررسی دقیق به استخراج آنها پرداخت.

از آنجایی که این نوع از تحلیل محتوا - به علت تأکید بر کلمات ویژه و مورد نظر محقق - روشی مناسبی برای مطالعه تطبیقی کتاب‌های درسی است و بینشی بنیادین از این موضوع را که چگونه مولفین کتاب درسی، کلمات را به کار می‌برند (بابی^{۲۷}، ۱۹۹۸)، ارائه می‌کند؛ روش جذاب و متناسبی برای این پژوهش بوده است و از این رو توسط محقق بکار گرفته شد.

نمونه‌ی مورد مطالعه در این پژوهش، کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه هفتم دوره اول متوسطه سال ۱۴۰۱-۱۴۰۰ می‌باشد. نمونه پژوهش شامل واحد‌های متنی (پاراگراف)، به کار بیندیم، فعالیت‌ها، تصاویر، کاربرگ و بیشتر بدانیم می‌باشد.

روایی هر تحقیقی با طرح این پرسش جدی همراه است که آیا ابزار سنجش واقعا مفهوم مورد نظر را می‌سنجند یا نه. روش تعیین روایی تحلیل محتوای پژوهش حاضر نیز بدین صورت بوده است که نتایج بررسی میزان انطباق مؤلفه‌های مذکور با محتوای کتاب درسی به تایید تعدادی از صاحب‌نظران رسیده است. همچنین جهت برآورد پایایی نیز از سه ارزیاب خواسته شد تا میزان انطباق مؤلفه‌های صلح را با محتوای کتاب درسی

---

25 - Conventional Content Analysis

26 - Purposeful Sampling

27 - E. Babbie

مطالعات اجتماعی هفتم مطالعه و بررسی کنند که نتایج بررسی آن‌ها به میزان ۷۵ درصد با نتایج پژوهش ما مطابقت و همپوشانی داشت.

۴- تحلیل یافته‌ها

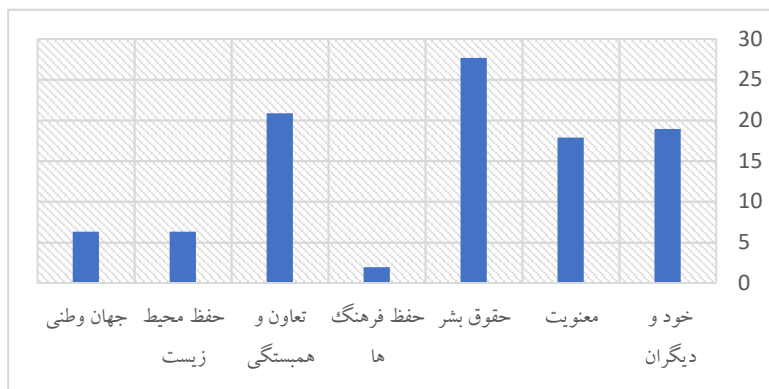
در این بخش همانطور که مشاهده خواهید کرد آمار انطباق واحدهای درسی به تفکیک سه بخش اساسی کتاب مطالعات اجتماعی پایه هفتم - فرهنگ و مدنیت، جغرافیا و تاریخ - با مؤلفه‌های صلح یونسکو ارائه شده است.

مطابق نمودار و جدول شماره شماره ۱ که مربوط به توزیع پراکندگی میزان انطباق واحدهای درسی با مؤلفه‌های آموزش صلح در یک سوم ابتدایی کتاب درسی که مربوط به مسائلی مانند فرهنگ، هویت، کنش مدنی، اقتصاد و مسائل اجتماعی است، نسبتاً پردازش مقبول و متعادلی در واحدهای محتوایی نسبت به مؤلفه‌های صلح صورت گرفته است؛ اگرچه آمار انطباق واحدهای درسی به تفکیک مؤلفه‌های آموزش صلح نسبتاً اختلاف‌های زیادی ندارند اما بنظر می‌رسد با توجه به رسالتی که متوجه این بخش از کتاب درسی است، میزان پردازش در متن کتاب درسی تقریباً متناسب است؛ با این ملاحظه که می‌توانست در سایر واحدهای محتوایی نیز میزان انطباق بیشتر و غنی‌تر باشد.

جدول - ۱

توزیع پراکندگی مؤلفه‌های هفتگانه آموزش صلح یونسکو در محتوای بخش فرهنگ و مدنیت کتاب مطالعات اجتماعی پایه هفتم

مؤلفه‌ها	درصد
خود و دیگران	۱۸/۹۲
معنویت	۱۷/۸۶
حقوق بشر	۲۷/۶۶
حفظ فرهنگ‌ها	۱/۹۴
تعاون و همبستگی	۲۰/۸۷
حفظ محیط زیست	۶/۳۱
جهان وطنی	۶/۳۱

نمودار ۱ -

توزیع پراکندگی مؤلفه‌های هفتگانه آموزش صلح یونسکو در محتوای بخش فرهنگ و مدنیت کتاب مطالعات اجتماعی پایه هفتم

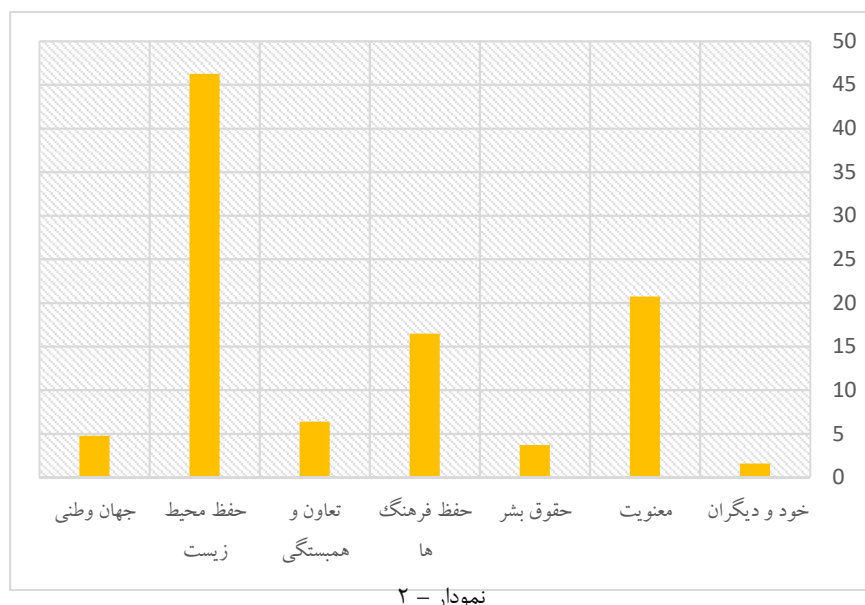
مطابق آنچه که در نمودار و جدول شماره ۲ آمده، میزان انطباق واحدهای محتوایی با مؤلفه‌های آموزش صلح در بخش دوم کتاب درسی که مربوط به جغرافیا می‌باشد، به تفکیک مؤلفه‌ها دارای اختلاف آماری چشمگیری می‌باشد. نظر به رسالتی که در این بخش دنبال می‌شود، میزان پردازش بالا به مؤلفه حفظ محیط زیست قطعاً می‌توانست نقطه روشنی باشد اما عدم رعایت توازن در پردازش به سایر مؤلفه‌ها آن هم در تمامی واحدهای محتوایی کتاب درسی نیز یک اشکال قابل بررسی است.

جدول ۲ -

توزیع پراکندگی مؤلفه‌های هفتگانه آموزش صلح یونسکو در محتوای بخش جغرافیا کتاب مطالعات اجتماعی پایه هفتم

مؤلفه ها	درصد
خود و دیگران	۱/۵۹
معنویت	۲۰/۷۴
حقوق بشر	۳/۷۲
حفظ فرهنگ ها	۱۶/۴۸
تعاون و همبستگی	۶/۳۸
حفظ محیط زیست	۴۶/۲۷
جهان وطنی	۴/۷۸

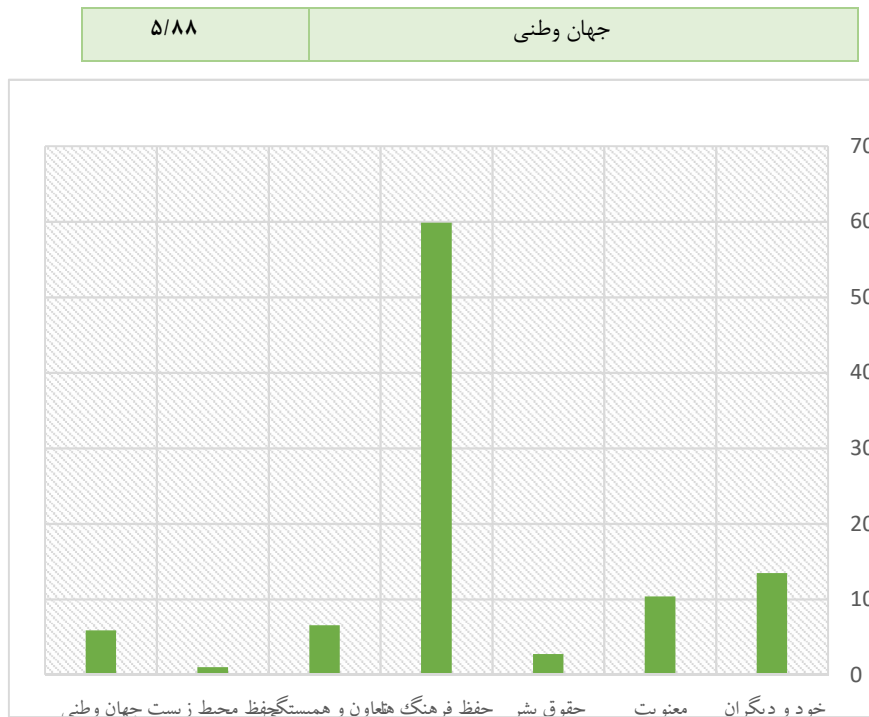
توزیع پراکندگی مؤلفه‌های هفتگانه آموزش صلح یونسکو در محتوای بخش جغرافیا کتاب مطالعات اجتماعی پایه هفتم

نمودار و جدول شماره ۳ مربوط به میزان انطباق واحدهای محتوایی بخش سوم کتاب مطالعات اجتماعی که مرتبط با مسائل تاریخی است با مؤلفه‌های آموزش صلح یونسکو می‌باشد. در این بخش عملاً بخش زیادی از تمرکز مولفین کتاب درسی متوجه تدوین مطالب مرتبط با حفظ فرهنگ‌ها بوده است.

جدول ۳ -

توزیع پراکندگی مؤلفه‌های هفتگانه آموزش صلح یونسکو در محتوای بخش تاریخ کتاب مطالعات اجتماعی پایه هفتم

مؤلفه ها	درصد
خود و دیگران	۱۳/۴۹
معنویت	۱۰/۳۸
حقوق بشر	۲/۷۶
حفظ فرهنگ ها	۵۹/۸۶
تعاون و همبستگی	۶/۵۷
حفظ محیط زیست	۱/۰۳

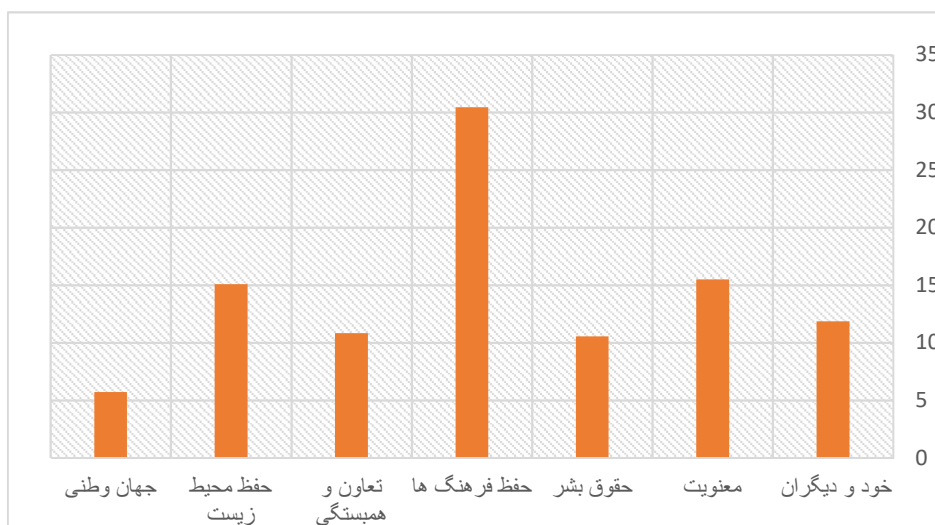

نمودار - ۳

توزیع پراکندگی مولفه‌های هفتگانه آموزش صلح یونسکو
در محتوای بخش تاریخ کتاب مطالعات اجتماعی پایه هفتم

طبق داده‌های پژوهش، بیشترین میزان انطباق واحدهای محتوایی با مؤلفه حفظ فرهنگ دیده می‌شود که نشان از تاکید مولفین و تدوینگران کتاب درسی بر مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایرانی و اسلامی دارد. با اختلاف نسبتاً قابل توجهی، در مرتبه بعدی بیشترین میزان انطباق واحدهای محتوایی کتاب درسی با مؤلفه معنویت می‌باشد که در متن و سایر محتواهای کتاب درسی به این مؤلفه و مفاهیم مرتبط با آن پرداخته شده است. همچنین مؤلفه حفظ محیط زیست نیز به نسبت مورد توجه مولفین کتاب درسی بوده است و تقریباً به میزان مشابهی با مؤلفه معنویت به آن پرداخته شده است.

سایر مؤلفه‌های آموزش صلح یونسکو - جهان وطنی، تعاون و همبستگی، حقوق بشر و خود و دیگران - هر کدام به میزان کمتر از ۱۵ درصد و در مجموع حدود ۳۹ درصد میزان انطباق کل واحدهای محتوایی را به خود اختصاص داده‌اند که آمار بحث برانگیز و قابل تاملی است. با توجه به اهمیت بسیار زیادی که هر یک از این ۴ مؤلفه فوق می‌توانند داشته باشند، بنظر می‌رسد باید تاکید و توجه بیشتری نسبت به آنها در تدوین و تالیف کتب درسی صورت گیرد.

نمودار - ۴

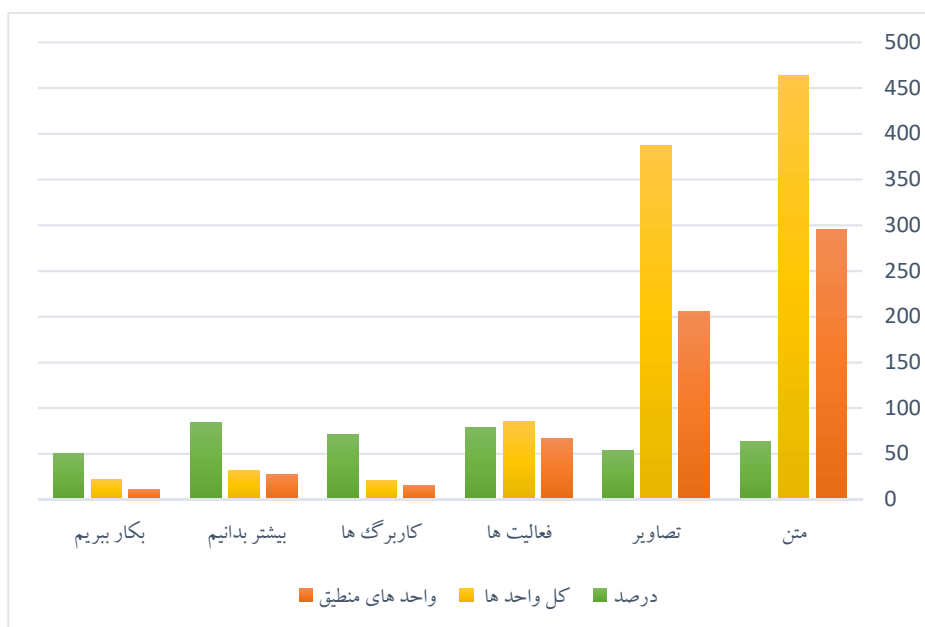
توزیع پراکندگی مولفه‌های هفتگانه آموزش صلح یونسکو در محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه هفتم

مؤلفه ها	درصد
خود و دیگران	۱۱/۸۵
معنویت	۱۵/۵۱
حقوق بشر	۱۰/۵۴
حفظ فرهنگ ها	۳۰/۴۵
تعاون و همبستگی	۱۰/۸۲
حفظ محیط زیست	۱۵/۰۸
جهان وطنی	۵/۷۱

جدول - ۴

توزیع پراکندگی مولفه‌های هفتگانه آموزش صلح یونسکو در محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه هفتم

همانطور که در جدول و نمودار شماره ۴ مشاهده می‌کنید، میزان انطباق واحدهای محتوایی کتاب مطالعات اجتماعی پایه هفتم در تمامی بخش‌های و فصول به تفکیک مؤلفه‌های آموزش صلح یونسکو ارائه شده است. بیشترین درصد انطباق در این بخش به مؤلفه حفظ فرهنگ و معونیت اختصاص دارد.

نمودار - ۵

توزیع فراوانی محتوای منطبق کتاب مطالعات اجتماعی پایه هفتم با مولفه‌های آموزش صلح یونسکو

واحد های کتاب درسی	واحد های منطبق	کل واحد ها	درصد انطباق
متن	۲۹۶	۴۶۴	۶۳/۷۹
تصاویر	۲۰۶	۳۸۷	۵۳/۲۲
فعالیت ها	۶۷	۸۵	۷۸/۸۲
کاربرگ ها	۱۵	۲۱	۷۱/۴۲
بیشتر بدانیم	۲۷	۳۲	۸۴/۳۷
بکار ببندیم	۱۱	۲۲	۵۰

جدول - ۵

توزیع فراوانی محتوای منطبق کتاب مطالعات اجتماعی پایه هفتم با مولفه‌های آموزش صلح یونسکو همانطور که در نمودار و جدول شماره ۵ مشاهده می‌کنید، بیشترین میزان فراوانی انطباق بین واحد متنی کتاب درسی که بصورت پاراگراف یا بند، واحذبندی شده و همچنین بیشترین درصد انطباق نیز در واحد بیشتر بدانیم با مؤلفه‌های آموزش صلح یونسکو بدست آمده است.

همانطور که اشاره شد، کتب درسی بعنوان یک مجرای بسیار مهم و مناسب برای انتقال مفاهیم و نگرش‌ها بشمار می‌روند. با توجه به تنوع محتوایی که در کتب درسی نیز وجود دارد، این مفاهیم می‌توانند در قالب واحدهای متنی، تصویری و یا سایر موارد گنجانده شوند. کتاب درسی مطالعات اجتماعی هفتم متوسطه اول که نمونه آماری این پژوهش بوده است، نیز از این قاعده مستثنی نیست.

در بخش یافته‌های پژوهش به تفکیک واحدهای محتوایی و تفکیک مؤلفه‌ها، میزان انطباق بین محتوای کتاب درسی و مؤلفه‌های آموزش صلح یونسکو با ذکر فراوانی و پراکندگی بیان شد. میزان پراکندگی انطباق محتوای کتاب درسی با مؤلفه‌های صلح یونسکو در کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه هفتم به میزان قابل توجهی نامتعادل و نیازمند بازنگری است. انتظار می‌رفت که تعادل نسبی بهتری در پراکندگی بین واحدهای مختلف محتوای کتاب درسی دیده می‌شد. با نگاه به رسالت تعریفی هر بخش از کتاب درسی - فرهنگ و مدنیت، جغرافیا و تاریخ - قابل مشاهده است که میزان واحدهای منطبق در هر یک از این بخش‌ها به تناسب اهداف و رسالت تعریفی آن بخش از کتاب، قابل قبول است؛ بدین ترتیب که در بخش فرهنگ و مدنیت، مؤلفه‌ی حقوق بشر و تعاون

و همبستگی؛ در بخش جغرافیا، مؤلفه‌ی حفظ محیط زیست و معنویت و در بخش تاریخ، مؤلفه‌ی حفظ فرهنگ‌ها و خود و دیگران بیش از سایر مؤلفه‌ها مورد تاکید بوده‌اند.

نکته‌ی قابل توجه و روشنی که می‌تواند مورد بحث ما باشد، میزان پردازش و انطباق واحدهای محتوایی کتاب درسی به تفکیک مؤلفه‌های صلح می‌باشد. همانطور که در جدول ۴ مشاهده می‌کنید بیشترین میزان انطباق در محتوای کتاب درسی با مؤلفه حفظ فرهنگ‌ها به میزان ۳۰/۵۴ درصد می‌باشد و کمترین میزان انطباق نیز مربوط به مؤلفه‌های تعاون و همبستگی (۱۰/۸۳ درصد)، حقوق بشر (۱۰/۵۴ درصد) و جهان وطنی (۵/۷۱ درصد) است. نکته قابل توجه این است که به نظر می‌رسد قرابت مفهومی عجیبی بین سرمنشا و ریشه برخی از چالش‌های عدیده و مطرح فعلی در جامعه ایرانی با مؤلفه‌های صلح تعریفی در سازمان یونسکو دیده می‌شود؛ از قضا این قرابت مشخصا با همان مؤلفه‌هایی است که در نمونه آماری ما کمترین توجه به آنها مبذول گشته است.

در سالیان اخیر با مشکلات عدیده و بسیار زیادی در سطوح خرد و کلان کشور رو به رو بوده‌ایم که دولت‌های مختلف بعنوان بازوی اجرایی نظام، سعی کردند به نحوی بخشی از این مشکلات بی‌شمار را حل و فصل کنند. آن دسته از مشکلات قدیمی که مدام دغدغه هر ساله‌ی صاحب‌نظران و تحلیلگران مسائل اجتماعی بوده است، بقدری عمیق و ریشه‌دار هستند که فرصت کوتاه دولت‌ها در یک یا دو دوره برای حل و فصل آن مشکلات کافی بنظر نمی‌رسد. بسیاری از این مشکلات ریز و درشت اما قدیمی و ریشه‌دار، با برنامه‌ریزی درست و بلند مدت و البته با درایت و هوشیاری قابل حل بوده و نباید هرگز تبدیل به چالشی بلندمدت می‌شدند. با نگاه جامع و فراگیر به مشکلاتی که با آنها درگیر هستیم، متوجه می‌شویم که این دسته از مسائل و دغدغه‌ها در چند حوزه‌ی خاص موضوعیت پیدا می‌کنند و عملاً چند آبشخور مشخص دارند. آنچه برای ما اهمیت بیشتری دارد، قرابت و نزدیکی سرچشمه‌ی این مشکلات فراگیر با برخی متغیرهای این پژوهش می‌باشد.

اختلاف‌های ناشی از مسائل مذهبی، قومی و طائفه‌ای، فقدان روحیه کار تیمی و گروهی و فردگرایی منفی، ترویج ناکافی فرهنگ همکاری و تعاون و کاهش میزان انسجام و همبستگی از جمله مشکلات بارزی است که بیانگر جایگاه متزلزل مفهوم تعاون و همبستگی در کشور ماست. به زبان جامعه‌شناختی همبستگی پدیده‌ی ای را می‌رساند که بر پایه آن در سطح یک گروه یا یک جامعه، اعضا به یکدیگر وابسته‌اند و به طور متقابل نیازمند یکدیگر هستند (باقی نصرآبادی، ۱۳۸۴). از عوامل مهم تقویت همبستگی و تعاون

در جوامع انسانی، افزایش علم و آگاهی است. علم و آگاهی کامل به عقاید باورها و ارزش‌ها یک نوع بصیرت به انسان می‌بخشد، که در بحران‌ها و فراز و نشیب‌های لغزنده، مسائل جزئی و فرعی را که گاهی موجب شکست و سقوط می‌شود، نادیده بگیرد، و به هدف‌های اصیل و درخشان و مسئولیت خود بیندیشد تا سرانجام اتفاق و اتحاد به وجود آید (باقی نصرآبادی، ۱۳۸۴).

حقوق بشر حقوقی است که با تولد انسان محقق می‌شود و مستقل از حکومت‌ها و قدرت‌هاست. حقوق بشر حقوقی از آن همه انسان‌هاست و چون همه انسان‌ها اعضاء جامعه بین‌المللی هستند و در انسان بودن، مشترک‌اند، حقوق‌شان باید در همه جا یکسان اجرا شود و بین افراد در برخورداری از آن تفاوتی نباشد. صلح و امنیت بین‌المللی به مفهوم واقعی آن، در سایه وجود دموکراسی و رعایت حقوق و آزادی‌های بنیادین بشر شکل می‌گیرد. از سوی دیگر لازمه صلح و امنیت پایدار جهان، همکاری و روابط دوستانه میان ملت‌ها می‌باشد. حقوق بشر از طریق تقاضای آگاهانه و مداوم و دانستن درک و حمایت از حقوق همه مردم و احترام به آنها محقق می‌شود (صالحی، ۱۳۷۹)؛ بنابراین آموزش حقوق بشر که سهم بزرگی در حفاظت پیوسته و مداوم از نقض حقوق بشر دارد، نوعی سرمایه‌گذاری مهم برای دستیابی به جامعه‌ای است که تمام افراد در آن باید محترم و ارزشمند باشند.

کوزموپولوتیسسم^{۲۸} به معنای مکتب جهان‌وطنی است که معتقدند همه مردم جهان باید خود را هموطن یکدیگر و تمام دنیا را وطن خود بدانند. اگرچه جهان‌وطنی در نگاه نخست امری آرمانگرایانه بنظر می‌رسد اما شهروند این جهان بودن که تمام امور آن به شکلی پیچیده‌ای بهم تنیده شده است، نیازمند یک نظام بین‌الملل جهان‌وطنی البته با حفظ ملیت‌ها و فرهنگ‌های مختلف است (مدنی بجستانی، ۱۳۹۷). انزوای بین‌المللی، عدم تعامل سازنده با کشورهای توسعه‌یافته، آمار بسیار پایین گردشگر خارجی، نمود چهره‌ای نادرست از ایران در سطح جهانی و نهایتاً عدم توسعه و پیشرفت ناشی از کناره‌گیری ایران از مسیر رو به رشد جوامع بین‌المللی و اصرار و پافشاری بر نگاه ایدئولوژیک است. هیچ‌شکی در این نیست که عقیده و ایدئولوژی بر هر مؤلفه دیگری ارجح است و در این مورد هیچ‌سازش و نرمشی مورد قبول نیست و ملتی که پا بر عقیده

و ایدئولوژی خود بگذارد، اصالت خود را به حراج گذاشته است، اما اصرار افراطی بر نگاه ایدئولوژیک به تمامی مسائل مملکت قطعاً تبعات فراوانی را به دنبال خواهد داشت. ما نیز برای اینکه بتوانیم تبدیل به کشور پیشرفته و توسعه یافته‌ای شویم، اقتصاد پویایی داشته باشیم و در پرتوی آن توان نظامی و سیاسی خود را بالا ببریم و در مجامع بین‌المللی به احترام و شان شایسته ملت ایران برسیم و از همه مهمتر رضایت ملت را بدست آوریم، نیازمندیم تا با سایر کشورها وارد تعامل سازنده و چارچوب‌مند شویم و این مفهوم در قالب مؤلفه‌ی جهان‌وطنی می‌تواند به کودکان و نوجوانان ما آموخته شود. اگر دغدغه‌ی این را داریم تا نسل آینده‌ی ما، آمادگی ذهنی و روانی مناسبی برای ورود به میدان تعامل و ارتباط سازنده با جهانیان را در قالب ایران آزاد و مستقل داشته باشند، لازم است تا از همین مجرای کتاب درسی و محتواهای متنوعی که در آن وجود دارد، این مهم را به آنان آموزش دهیم.

۵- بحث و نتیجه‌گیری

صلح یکی از اصول و ارزش‌های زندگی است. صلح، پیش شرط عمده تداوم حیات نسل‌ها و ملت‌ها است، به عبارتی بقاء نوع بشر به عنوان یک کل، به حفظ و ایجاد صلح وابسته است و ضروری است (فلاح نودهی، ۱۳۸۶: ۳)؛ برای اینکه احتمال بروز جنگ کاهش یابد و افراد بتوانند با طبقات اجتماعی مختلف در کنار هم احساس یکدلی داشته باشند و درک متقابل افراد توسعه یابد، آموزش و پرورش باید در جهت تحقق شرایط صلح‌آمیز و انسانی گام بردارد. اگر گذرگاه اصلی صلح، اندیشه انسان‌ها باشد، بنابراین منطقی است که آموزش صلح از اهمیت برجسته‌ای برخوردار است. صلح قابل آموزش است و عرصه اصلی آن آموزش و پرورش می‌باشد و این نهاد، به مثابه چهارراهی است که هر کسی از آن گذر خواهد کرد. آموزش می‌تواند از روش‌های گوناگونی در جهت توسعه فرهنگ صلح همکاری نماید. آموزش در مقاطع دبستان و متوسطه از آن جهت که متوجه نسل پرشور جامعه است، می‌تواند هم در قلمرو عمل و هم در قلمرو نظر، منشأ اثر باشد. پس نکته مهم این است که بذریه صلح باید با استفاده از بستر مناسبی که آموزش و پرورش ایجاد می‌کند، افشاندن شود تا از این طریق آرزوی جهانی برای صلح با پرورش شهروند صلح‌طلب و صلح‌جو تحقیق یابد. این رویا زمانی تحقق پیدا می‌کند که آموزش صلح، در زمره غایبات بنیادی نظام‌های آموزشی قرار گیرد.

یافته‌های پژوهش بر آن است که بیشترین فراوانی واحدهای منطبق محتوای کتاب در سی در بخش متن کتاب به میزان ۶۳/۷۹ درصد می‌باشد و پس از آن به ترتیب بخش های تصاویر با ۶۰/۲ واحد منطبق و فعالیت‌ها با ۶۷ واحد منطبق، بیشترین فراوانی واحدهای منطبق را دارند. بخش کاربرگ‌ها، بیشتر بدانیم و بکار ببندیم هر کدام نیز به ترتیب دارای ۱۵، ۲۷ و ۱۱ واحد منطبق بودند. البته فراوانی واحدهای منطبق هر یک از بخش‌ها تابعی از فراوانی کلی هر یک از واحدها بودند که نسبتاً قابل پیش بینی نیز بود. همچنین میزان در صد انطباق هر یک از واحدها به ترتیب شامل بیشتر بدانیم، فعالیت‌ها، کاربرگ‌ها، متن، تصاویر و بکار ببندیم می‌باشد.

درصد بکارگیری هر یک از مؤلفه‌های آموزش صلح یونسکو در مجموع محتوای کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه هفتم متوسطه اول بدین شرح است: خود و دیگران ۱۱/۸۵٪، معنویت ۱۵/۵۱٪، حقوق بشر (دموکراسی) ۱۰/۵۴٪، حفظ فرهنگ‌ها ۳۰/۴۵٪، تعاون و همبستگی ۱۰/۸۳٪، حفظ محیط زیست ۱۵/۰۸٪، جهان وطنی ۵/۷۱٪. همانطور که عابدینی و جعفری (۱۳۹۱) و همچنین حاجی‌زاده و کرمی (۱۳۹۲) در پژوهش خود به عدم توجه کافی به مؤلفه‌های صلح در کتاب مطالعات اجتماعی دبستان اشاره کرده‌اند، اکنون در این پژوهش نیز بایستی به ضرورت اصلاح و بازنگری در میزان توجه به مؤلفه‌های صلح در کتاب مطالعات اجتماعی پایه هفتم نیز اشاره نمود. میزان توجهی که در کتاب درسی به تک‌تک مؤلفه‌های آموزش صلح یونسکو شده بود، جای تامل دارد. علیرغم اینکه توجه چشمگیری به مؤلفه‌های حفظ فرهنگ با ۳۰/۴۵ درصد و معنویت با ۱۵/۵۱ درصد که به ترتیب بیشترین در صد انطباق نیز مربوط به این مؤلفه‌ها بود اما به مؤلفه‌های مهمی چون تعاون و همبستگی، حقوق بشر و جهان وطنی که مستقیماً مفاهیم مرتبطی با چالش‌های امروزی در دنیا و ایران هستند، کمتر توجه شده است. عملاً بخش قابل توجهی از مشکلات موجود در کشور، ریشه در بنیاد سست مفاهیمی چون حقوق بشر، تعاون و همبستگی، اهمیت حفاظت از محیط زیست و موضع مقتضی با جوامع بین‌المللی دارد و نمی‌توان اهمال نسبت به ترویج این مفاهیم و سایر مفاهیم مهمی که به حاشیه رانده شده‌اند را در جایگاه تنزل یافته چنین ارزش‌هایی کتمان کرد.

پیشتر به لزوم بر راستایی محتوای کتاب درسی در جهت آموزش صلح اشاره گردید، طبعاً توجه هیات مولفان این کتاب درسی به یافته‌ها و نتایج پژوهش‌های این چنینی به

منظور رفع نقاط ضعف و ارتقا کارآیی کتاب درسی در برنامه آموزش صلح از طریق پردازش بیشتر به مؤلفه‌های صلح مورد انتظار است. همچنین نمایندگان گروه‌های درسی (سرگروه‌های آموزشی دروس) نیز که مسئولیت نظارت به تحقق اهداف کتاب درسی را دارند و موقعیت‌های آموزشی را بررسی می‌نمایند و سپس نیز به تحلیل تجارب یادگیری دانش‌آموزان می‌پردازند، بایسته است که اشکالات مرتبط با حوزه کتاب‌های درسی را از مجرای نمایندگان گروه‌های درسی در سطح کشور به هیات مولفان کتاب ابلاغ نمایند. در وهله بعدی نیز ارتقا شناخت معلمان این درس از ویژگی‌های این کتاب درسی سبب می‌شود تا از این طریق بستر مناسب جهت آموزش برنامه صلح فراهم گردد و در صورت نیاز از سایر مواد و ابزار آموزشی مکمل و هم‌راستا با برنامه آموزش صلح در کلاس درس استفاده شود. این مهم نیز می‌تواند با تمهیدات ادارات مناطق و یا برنامه ریزی‌هایی در سطح استان و کشور در جهت افزایش دانش معلمان این درس از برنامه‌های آموزش صلح تکمیل گردد. انتظار می‌رود برای تربیت نسل مدبر و آینده ساز ایران باید از همین فرصت مغتنم در کتب درسی جهت آموزش این مفاهیم و سلسله نگرش‌های مهم و حیاتی بیشترین استفاده و بهره‌برداری صورت گیرد.

در پایان نیز لازم به ذکر است که اجرای صلح در هر جامعه‌ای، مستلزم توجه و عنایت ویژه‌ای نسبت به مؤلفه‌ها و مفاهیم بسیاری در آن جامعه است، لیکن به عقیده نگارنده اولین لازمه‌ی صلح‌مداری در جوامع، صلح و آشتی دولت با ملت است. آنگاه که حکمرانان یک جامعه به صلح و مسالمت با ملت و مردم تحت حکومت خود را ضی شوند، قطعاً آن جامعه می‌تواند اسوه‌ی صلح و دوستی و آن حکمران می‌تواند نماد صلح‌مداری باشد. آنچه که ما در ایران متمدن و فرهیخته به آن نیاز داریم، تعریف ریشه‌ای صلح و لزوم توجه ویژه و عبرت‌گیری از تجارب تاریخی برای صاحبان قدرت در این مملکت، چنگ‌انداختن به ریسمان صلح و مودت و دست‌مخ‌صانه‌ی دوستی و شفقت به سوی مردم دراز کردن است.

۶- منابع

- ایمان، محمدتقی، نوشادی، محمودرضا، (۱۳۹۰)، «تحلیل محتوای کیفی»، عیار پژوهش در علوم انسانی، سال سوم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۰، صفحه ۱۵ - ۴۴.
- تیغ بخش، سمیرا، سعادت‌مند، زهره، (۱۳۹۶)، «برنامه درسی آموزش صلح در دوره ابتدایی»، فصلنامه پژوهش‌های کیفی در برنامه درسی، دوره دوم، شماره ۷.
- حاجی زاده، هانیه، کرمی، مرتضی، (۱۳۹۳)، «تحلیل و بررسی برنامه درسی قصد شده و اجرا شده دوره راهنمایی بر اساس مؤلفه های آموزش صلح یونسکو»، نشریه پژوهش در برنامه ریزی درسی، دوره دوم، شماره ۱۵.
- صالحی، سید محمد، (۱۳۷۹)، حقوق بشر، مجله گلبرگ، شماره ۹، آذرماه.
- روشن قیاس، عماد، صالحی، علیرضا، سلطانی ناصری، زینب، (۱۳۹۷)، «تحلیل محتوای کتاب درسی مطالعات پایه چهارم و پنجم بر اساس میزان توجه به آموزش صلح»، نشریه مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی، دوره سوم، شماره ۳۸.
- عابدینی بلتورک، میمنت، میرشاه جعفری، ابراهیم، (۱۳۹۲)، «بررسی و تحلیل مؤلفه های آموزش صلح در کتاب های درسی دوره ابتدایی»، مجله ی علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز، دوره ششم، شماره ۲.
- فتحی واجارگاه، کوروش، اسلامی، معصومه، (۱۳۸۷)، «بررسی میزان توجه به (آموزش صلح) در برنامه درسی دوره ابتدایی از دیدگاه متخصصان تعلیم و تربیت، کارشنا سان برنامه ریزی درسی و معلمان دوره ابتدایی شهر تهران»، فصلنامه نوآوری های آموزشی، دوره هفتم، شماره ۲۵.
- فلاح نودهی، معصومه، (۱۳۸۵)، «بررسی مؤلفه های آموزش صلح یونسکو در اسناد و مدارک جمهوری اسلامی (۱۳۸۳-۸۵) سند چشم انداز بیست ساله نظام جمهوری اسلامی ایران، اهداف کلی آموزش و پرورش ایران، اهداف دوره متوسطه»، دو ماهنامه علمی - پژوهشی دانشگاه شاهد، دوره شانزدهم، شماره ۳۶.
- گلشنی، مریم، ملکی آل آقا، بدیع الزمان، اعتماد اهری، علاء الدین، (۱۳۹۸)، «اعتبارسنجی الگوی برنامه درسی مطالعات اجتماعی با محوریت مؤلفه های آموزش شهروندی و آموزش صلح یونسکو»، فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی، دوره سیزدهم، شماره ۴.
- نصرآبادی باقی، علی، (۱۳۸۴)، همبستگی اجتماعی و مشارکت عمومی (دیدگاهها، عوامل تقویت، تهدیدها و راهکارها، مجله حصون، زمستان، شماره ششم.

نوریان، محمد، (۱۳۷۸)، تحلیل محتوای رسانه های آموزشی با تاکید بر کتاب های درسی، انتشارات دانشگاه آزاد واحد تهران جنوب.

- Bayer, E. & Staley, L. (2002/03). Teaching peace in a violent world. *Children Education*, 79(2), 96-106.
- Bhagabati, N. (2006). Peace Education for Education. Paper presented at 10th. APEID UNESCO Conference held at Bangkok.
- Eisner. E. (1994). *The Education Imagination on the Design Publishing Company*.
- E. Babbie. (1988) *The practice of social research*; M. Catanzaro, "Using qualitative analytical techniques", *Nursing research: Theory and Practice*, Eds: N.F. Woods & M. Catanzaro, p. 437-456.
- Fujikane, H. (2003), Approaches to global education in the United States, the United kingdom and Japan. *International Review of education*.
- Hoepper, B (2002). Peace Education and years 1 to 10 Studies of society and Environment Key Learning Area, Occasional paper prepared for the Queensland School Curriculum Council [http://www.qscc.qld.edu.au/kla/sose/peace_education_paper_\(draft\)](http://www.qscc.qld.edu.au/kla/sose/peace_education_paper_(draft)).
- Jenkins, Tony(2008). International Institute on Peace Education : Twenty-six years modeling critical, participatory peace pedagogy. In *FactisPax: Journal of peace education and social justice* 2(2): 166-174.
- Stomfay-Stitz, A (2008). A History of peace Education in the United States of America. *Encyclopedia of Peace Education*, Teachers College, Columbia University.
- Kester, K(2010). Education for Peace: Content, Form, and Structure *MOBILIZING YOUTH FOR CIVIC ENGAGEMENT*.
- Selby,D. A(2002). The Importance of ecological thinking in global education and school reform. *Theory into practice* ,39(2), 88-96.
- Liiby, T (2003). Reflections on peace Education, *A journey peace Education in schools*, 11(2). 21-22.
- <https://whc.unesco.org/en/list>